

Світлана АБРОСИМОВА

**КАТЕРИНОСЛАВСЬКА “ПРОСВІТА” У КУЛЬТУРНО-ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ НАДДНІПРЯНЩИНИ
(За матеріалами епістолярної спадщини
академіка Дмитра Яворницького)**

На матеріалах епістолярної спадщини Дмитра Яворницького, що зберігається в Дніпропетровському історичному музеї, висвітлено різноманітну діяльність Катеринославського Товариства “Просвіта” та його філій, стосунки з “Просвітами” інших регіонів України.

Ключові слова: “Просвіта”, Наддніпрянина, Катеринославщина, Дмитро Яворницький, національне визволення.

Катеринославська “Просвіта”, що виникла у жовтні 1905 р., була першою організацією на землях Східної України й зробила значний внесок в активізацію громадського життя Наддніпрянщини, сприяючи консолідації передової інтелігенції, робітників та селян у боротьбі проти царату за національне визволення й збереження історичних і культурних традицій українського народу. Упродовж тривалого часу історія просвітянського руху на Катеринославщині майже не досліджувалася. Тільки останнім часом вітчизняна історіографія розпочала студіювання цієї актуальної теми.

Історія Катеринославської “Просвіти” набула висвітлення в дослідженнях сучасних авторів – В. Білика, С. Білоконя, Н. Василенко, О. Журби, В. Заруби, О. Лисенка, А. Поповського, М. Чабана та ін.¹ До огляду діяльності катеринославської “Просвіти” з нагоди 10-літнього її ювілею зверталися ще у 1915 р. Є. Вировий і М. Новицький².

Значна й ще маловідома науковому загалові інформація, яка висвітлює різноманітну діяльність Катеринославської “Просвіти”, міститься в епістолярній спадщині видатного українського історика, “енциклопедиста” козаччини, академіка Дмитра Яворницького (1855–1940), котрий на той час очолював Катеринославський краєзнавчий музей – справжню скарбницю пам’яток запорізької старовини. Ця епістолярна спадщина зберігається в Дніпропетровському історичному музеї й репрезентує листування Д. Яворницького з катеринославськими просвітянами Т. Бичихиною (Сулимою), В. Бідновим, Л. Бідною, К. Брагою, Є. Вировим, Л. Гаркушевським, Л. Глинкою, Г. Денисенком, П. Доманицьким, Д. Дорошенком, Н. Дорошенко, Ф. Корнієнком, К. Котовим, М. Кузьменком, М. Левитською, С. Липківським, М. Лучником, Ю. Павловським, І. Рудичевим, Ф. Стрижевською, Т. Татариним, І. Трубою, В. Хрінниковим та ін. Окрім того, Д. Яворницький листувався з видатними

діячами Чернігівської “Просвіти” Б. Грінченком, М. Коцюбинським, В. Коцюбинською, І. Шрагом; Житомирської “Просвіти” В. Кравченком, а також кубанськими просвітянами, з діячами амурської, дійвської, мануйлівської та перещепинської філій Катеринославської “Просвіти”.

Міцні стосунки з Катеринославською “Просвітою” підтримували Олена Пчілка, Б. Грінченко, М. Коцюбинський, І. Нечуй-Левицький, С. Єфремов, С. Русова, М. Лисенко та ін. Олена Пчілка неодноразово відвідувала Катеринославську “Просвіту”, передусім її філію у селі Мануйлівка. Молодша дочка Олени Пчілки – Ольга Косач-Кривинюк та її чоловік М. Кривинюк були активними діячами Катеринославської “Просвіти”.

Біля витоків місцевої “Просвіти” стояли: С. Бичихин, Т. Сулима-Бичихина, В. Біднов, Л. Біднова, Є. Вировий, К. Котов, І. Рудичев, П. Доманицький, А. Синязський, І. Труба, В. Труба, П. Щукін, Д. Яворницький та ін. 1909 р. у Катеринославській “Просвіті” почав плідно працювати Дмитро Дорошенко (1882–1951) – видатний український історик, громадський і культурний діяч. Він приїхав у Катеринослав за рекомендацією Євгена Чикаленка (1861–1929) на запрошення директора Катеринославського високого комерційного училища Антона Синявського (1806–1951). Багато зусиль доклав Д. Дорошенко до видання друкованого органу Катеринославської “Просвіти” – часопису “Дніпрові хвилі”. Окрасою просвітянських вечорів була дружина Д. Дорошенка – Наталя Дорошенко, талановита актриса, вихованка школи Миколи Лисенка.

У листах подружжя Дорошенок міститься інформація з історії часопису “Дніпрові хвилі”, про організацію ювілейного Шевченківського свята в Катеринославі у 1914 році³.

У листах писаря, згодом голови Катеринославської “Просвіти” С. Липківського віддзеркалюється провідна роль Д. Яворницького у цьому Товаристві⁴. Саме завдяки авторитетові Дмитра Івановича, його стосункам з впливовими особами Катеринослава та Петербурга, вдалося здійснити низку заходів щодо святкування Шевченківського ювілею у 1914 р., відкрити філії товариства по селах Катеринославщини тощо. Д. Яворницький багато їздив по Україні, мав безліч знайомих, його добре знали й поважали. Тому природно, що через нього й уся Катеринославська “Просвіта” підтримувала стосунки з “Просвітами” інших регіонів України.

Про популярність і розмах культурно-освітньої діяльності Катеринославської “Просвіти” свідчить кількість її філій, які діяли у Верхньодніпровському, Катеринославському, Новомосковському, Олександрівському та ін. повітах; у селах Аули, Богодарівка, Дмухайлівка, Комісарівка, Лихівка, Лоцманська-Кам’янка, Мануйлівка, Перещепино, Підгородне, Романково, Саксагань, Успенське та ін. Але найбільша філія катеринославської “Просвіти” була у Мануйлівці (заснована 22 травня 1907 р.). На чолі мануйлівської філії стояв Д. Чепура, котрого згодом заступив Ф. Сторубель. Значною подією було урочисте відкриття власного будинку мануйлівської “Просвіти”, що відбулося 5 грудня 1910 року.

Катеринославська “Просвіта” діяла у різних напрямках: збирання, видання та розповсюдження історичних, етнографічних, фольклорних матеріалів і художньої літератури, видання книжок українською мовою, створення чудової бібліотеки, де

були репрезентовані кращі надбання світової та української літератури, відкриття читальні ім. Т. Шевченка, видання часописів “Добра порада” й “Дніпрові хвилі”.

Після періоду реакції, починаючи з 1911 р., просвітянський рух знову посилювався. Було відкрито 10 філій у селах Катеринославщини. Саме тоді почалося видання українського просвітянського часопису “Дніпрові хвилі” (1910–1913), перше число якого побачило світ 1 жовтня 1910 р. Всього було надруковано 72 числа; періодичність видання – два числа на місяць. На сторінках “Дніпрових хвиль” набули висвітлення найбільш актуальні питання національно-визвольного руху України того часу, а також діяльність Катеринославської “Просвіти” та “Просвіт” інших регіонів України, зокрема, в рубриці “Новини з Галицької України” містилась інформація про суспільне життя Галичини й діяльність Львівської “Просвіти”. В листі редакції львівського журналу “Учительське слово” від 2 січня 1914 р. повідомлялося, що журнал радо міститиме оповістки Д. Яворницького про видання Катеринославської “Просвіти”⁵.

Значної уваги катеринославські просвітяни надавали читанню лекцій, влаштуванню літературних вечорів, концертів. Багато лекцій у супроводі кобзарів, бандуристів та лірників прочитав Д. Яворницький в Катеринославській “Просвіті” та в інших містах України й Росії.

Особливої уваги заслуговує діяльність драматичної секції Катеринославської “Просвіти” на чолі з великою подвижницею Тетяною Сулимою-Бичихиною, авторкою п’єс з українського життя.

Привертає увагу добродійна діяльність Катеринославської “Просвіти”, передусім, під час Першої світової війни, коли був створений “Комітет допомоги населенню Галичини”, відкрито їдальню для сімей фронтовиків, влаштовано різдвяні ялинки по селах Катеринославщини для дітей селян-фронтвиків, концерти на користь поранених тощо.

У листах до Д. Яворницького міститься інформація про утиски, яких зазнала Катеринославська “Просвіта” з боку царату. З листа просвітянина Ф. Корнієнка (Корнейка) дізнаємося, що він та його друзі-просвітяни Яцуба, Сторубель, Пашкевич, Бондаренко, Кононів були у 1906 р. заарештовані й ув’язнені на три місяці, а потім перебували на засланні⁶, а в листі Г. Денисенка від 6 грудня 1915 р. міститься повідомлення про обшук в приміщенні Катеринославського Товариства “Просвіта”⁷.

Епістолярна спадщина Д. Яворницького висвітлює різноманітну діяльність Катеринославської “Просвіти” та її філій, стосунки з “Просвітами” інших регіонів України. Саме у приватному листуванні зосереджено інформацію, що допомагає реконструювати, так би мовити, “духовну ауру”, яка панувала на той час в українському свідомому суспільстві. Епістолярна спадщина Д. Яворницького є цінним джерелом до вивчення ментальності українського суспільства на зламі століть, а також ролі “Просвіти” у збереженні історичних традицій українського народу, його мови, культури, самосвідомості, ідеалів.

Svitlana Abrosymova. “Prosvita” of Katerynoslav in the socio-cultural life of the Dnipro region of Ukraine (on the materials of correspondence of academician D. Iavornyts’kyi).

The author considers activities of Katerynoslav “Prosvita” and its branches exploring epistolary heritage of Dmytro Iavornyts’kyi preserved in Dnipropetrovsk historical museum. She traces their relationships with “Prosvitas” in other regions of Ukraine.

Key words: “Prosvita”, Dnipro Ukraine, Katerynoslav region, Dmytro Iavornyts’ky, national revival.

-
- ¹ *Абросимова С., Журба О.* Діяльність катеринославської “Просвіти” (1905–1916) та завдання вивчення її історії // Проблеми історії національно-визвольного руху на Україні в період феодалізму та капіталізму. – К., 1991. – С. 3–4; *Абросимова С., Журба О.* Історії суспільного життя Катеринослава на початку ХХ ст. // Дослідження з історії Придніпров’я. – Дніпропетровськ, 1991. – С. 63–67; *Журба О.* Архівні джерела з історії катеринославської “Просвіти” // Там само. – С. 68–74; *Білокін С.* Згадаймо про Івана Трубу // Борисфен. – 1991. – № 3. – С. 2–3; *Василенко Н.* З історії просвітнянського руху на Катеринославщині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // Регіональна наукова конференція “Культура Придніпровського регіону в контексті загальноукраїнської культури”. – Дніпропетровськ, 1991. – С. 19–21; *Журба О., Білик В.* Катеринославська “Просвіта” з лютого по жовтень 1917 року // Там само. – С. 28–31; *Журба О., Білик В.* Історія Катеринославської “Просвіти” 1917–1922 рр. // Питання історії України: історико-культурні аспекти. – Дніпропетровськ, 1993. – С. 104–112; *Журба О.* Діяльність Д. І. Яворницького в катеринославській “Просвіти” // Там само. – С. 80–88; *Василенко Н.* Громадсько-політична та культурно-освітня діяльність І. М. Труби // Там само. – С. 72–79; *Лисенко О.* “Просвіти” Наддніпрянської України у дожовтневий період. – К., 1990. – С. 23–25, 27; *Заруба В.* З вірою в українську справу: Антін Степанович Синявський. – К., 1993. – С. 65–70; *Заруба В.* Постаті. – Дніпропетровськ, 1993. – Кн. 2. – С. 29–30, 32–33; *Поповський А.* Навчально-художня спадщина І. М. Труби // Використання спадщини повернутих і забутих діячів науки і культури в навчальному процесі педагогічного вузу і школи. – Рівне, 1991. – С. 27; *Чабан М.* Вічний хрест на грудях землі: Художньо-документальні нариси. – Дніпропетровськ, 1993.
- ² *Виров Е.* Деятельность Екатеринославской “Просвіти” и её филий в связи с войной // Украинская жизнь. – 1915. – № 3–4; *Новицький М.* Десять літ життя Катеринославської “Просвіти” // Основа. – 1915. – Кн. 3. – С. 62–71.
- ³ Дніпропетровський історичний музей (ДІМ). – Ф. 10, Арх-17703, 17708, 17710, 17711.
- ⁴ Там само. – Арх-19786.
- ⁵ Там само. – Арх-28392.
- ⁶ Там само. – Арх-16124.
- ⁷ Там само. – Арх-14338.